

Türkiye’de Bilimsel Tıp Araştırmacılığının Gelişimi ve Geleceği: Bazı Öneriler

M. Erkan Özcan

ÖZET:

Türkiye’de bilimsel tıp araştırmacılığının gelişimi ve geleceği: Bazı öneriler

Bilimsel psikiyatri araştırmalarından yola çıkarak ülkemizde tıbbi araştırma yapmanın ve genelde Türkiye’de bilimsel araştırmacılığın önündeki önemli engellerden birisinin araştırmacılığın bir meslek olarak görülmemesi olduğu söylenebilir. Araştırmacılık bu kadar geri plana itilmişken ve aslında bilimsel araştırmalar yapmak için motivasyon olması beklenmezken ne için araştırma ve yayın yapıldığı sorusuna verilecek ilk yanıt yükselme çabası olarak ifade edilmektedir. Oysa, durumu böyle açıklamak, en azından bilime ve bilim insanlarına haksızlık olmaktadır. Her ülkede bilimsel araştırmalar bir soru ile başlar, bilimsel yöntemler kullanılarak, araştırmacıların yoğun çalışmaları ile elde edilen bulgulardan baştaki soru için yanıt niteliğinde sonuçlar çıkarılması ile bitirilir. Yayın yapmak, sadece bu soruya verilmiş olan yanıtın, bilim tarihine kaydının düşmesini ve elde edilen sonuçların ülkedeki ve hatta mümkünse dünyadaki diğer araştırmacılar ile paylaşılmasını sağlayan bir araçtır. Ülkemiz bir çok açıdan kabuk değiştirme sürecini yaşamakta iken bilimsel araştırmalar yapma konusunda da çağrı yakalayan bir anlayış içerisinde olmak zorundadır. Türkiye’deki tıbbi araştırmaların niteliğinin yükselmesi araştırma kliniklerinin yaygınlaşmasına ve bu kliniklerin finansman ihtiyacının grantlar ile karşılanabilmesini sağlayacak bir sisteme bağlı gibi görünmektedir. Bu yazıda, ülkemiz tıbbında ve özellikle psikiyatrisinde, bir meslek olarak araştırmacılık kavramını ileriye götürebilecek adımlar incelenmektedir.

Anahtar sözcükler: Grant alma, psikiyatri, yayın yapma, bilimsel araştırma

Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 2007;17:48-54

ABSTRACT:

Issues in scientific medical research studies in Turkey

As we face some difficulties while doing psychiatric research studies, it can be speculated that conducting medical research studies in Turkey in general is disabled. Lack of distinction between research physicians and clinicians appears as the main reason for this issue. In other words, nobody can imagine that a physician shall be paid just for doing scientific research studies for medical purposes. Then, questions arise for the motivation behind scientific medical studies that have been done in Turkey. Most people think academic achievement as the main or only reason for conducting research studies and publishing articles. Such an explanation is not fair, but there is an urgency towards importing a functional system that facilitates both establishing and running research clinics within university hospitals and government settings. Rules and regulations for writing grant proposals and both for receiving and spending grant monies is also necessary. The author has reviewed current situation, looked for possible explanations, and has proposed basic solutions on this topic.

Key words: Grants, psychiatry, publishing results, scientific research

Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 2007;17:48-54

GİRİŞ

Çeşme’de 2005 yazının son gününde başlayan 5. Biyolojik Psikiyatri Kongresi’nde “Yayınçılık, araştırma etiği, atıf almak, indekslere giren dergi ve akademik yükseltme kriterleri” başlıklı panelde aslında birkaç konu birden incelendi denilebilir (1). Başka açıdan bakıldığında ise bir ya da birkaç sözcük ile özetlenebilecek sorunları tartıştığımız da söylenebilir; sistem ya da sistemsizlik sorunu. Panelde “İşimiz Nedir” sorusu ile başlayan konuşmamı (2) yaptıktan sonra, birbiri ile ilişkili birkaç

konudan oluşan başlığı biraz irdeleyince bu yazı ortaya çıktı.

Konunun araştırma boyutu ele alınırken üç soru ile başlanabilir: Bilimsel tıp araştırmalarını kim, nerede, neden yapıyor? Güncel durum bir cümle ile özetlenerek üç soruya şöyle yanıt verilebilir: Üniversitelerde ve eğitim hastanelerinde çalışan ve aynı zamanda yükselmek de isteyenler bazı ölçütleri karşılamak için bilimsel çalışmalar yapmaktadır. Ama bu yanıt cümlesini enine ve boyuna biraz çektiirdiğimizde başka sorular akla gelmektedir.

Psikiyatri Profesörü, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri AD, Aydın-Türkiye

Yazışma Adresi / Address reprint requests to: Prof. Dr. M. Erkan Özcan, ADU Tıp Fakültesi Hastanesi Psikiyatri Kliniği 09100 Aydın-Türkiye

Telefon / Phone: +90-256-444-1256/105

Elektronik posta adresi / E-mail address: ozcane01@hotmail.com

Kabul tarihi / Date of acceptance: 30 Haziran 2006 / June 30, 2006

Nerede Araştırma Yapılıyor?

Araştırmalarda katılımcılar çoğunlukla insanlar ve bu insanların da neredeyse tamamı o araştırmaları yürütenlerin tedavi amacı ile izledikleri hastalardır. Tedavi amacı ile yatırılmış hastalara ait verilerin kullanımını kısıtlayan ya da düzenleyen kurallar başka ülkelerde uygulanmakta ve giderek geliştirilmektedir (3). Ülkemizde de bu konuda düzenlemeler yapılmasını gerektiren bir çok neden sayılabilir.

Akla gelen birinci neden hastaların motivasyonu ile ilgili olabilir. Çalışmalara dahil edilen hastaların tedavilerini yapan/yaptıran hekimlerinin akademik olarak yükselmesi gibi bir kaygıları ya da çalışmaya dahil edilmiş olmaktan dolayı elde ettikleri bir avantajları var mıdır? Araştırmaların çoğunlukla yürütüldüğü üniversite hastanelerine başvuran bazı hastaların "zaman zaman üzerlerinde deney yapıyorlarmış hissine kapıldıkları" bir gerçek değil midir?

Son yıllarda giderek artan sayıda araştırmacı, hastalarından aydınlatılmış onam alma işlemini ciddiyle yerine getirmektedir. Üniversite hastanelerinin "iyi" doktorları istihdam ettiği ve bu durumun hastaları o hastanelere "denek olma pahasına" çektiği de ileri sürülebilir. Hastalar açısından bakarak soruları arttırmak ve daha acımasız sorular da bulmak olasıdır. Örneğin, özel sigortalılığın yok denecek kadar az, kamu hastanelerine başvuran hastaların ise neredeyse seçme şanslarının hiç olmadığı bir yerde bir bilimsel araştırmada "denek" olmak için rıza gösteren kimi hastaların başka çareleri olmadığından buna katlandığını söylemek yanlış olur mu?

Üniversite ve eğitim hastanelerinde çalışan hekimlerin eğitim ve araştırma faaliyetlerine ayırdıkları mesainin hastane gelirlerini arttırmıyor olması, hem ülkemizde hem de başka ülkelerde genellikle hastane yönetimleri açısından istenir bir sonuç değildir (4). Bu durum da nerede araştırma yapıldığına ilişkin sorunların içindedir. Tartışma bölümünde tekrar değinilecek olan bu konuya şimdilik bir nokta koyup, başlığa araştırmacılar açısından bakmaya çalışalım.

Kim Araştırma Yapıyor?

Çalışmaları yürütenler ne kadar araştırmacıdır? Örneğin bir öğretim üyesinin, diyelim akademik unvanını

geliştirmek için planladığı bir çalışmaya katılmamak iradesini her araştırma görevlisi/asistan gösterebilir mi? Çalışmaları planlayan kıdemli araştırmacıların yanında, çalışmaları asıl yürütenlerin ne kadar bu işle görevli oldukları ya da örneğin araştırmacılık eğitimi alıp almadıkları, bu konuda yetkin olup olmadıkları sorgulanabilmekte midir?

Öğretim üyelerinin araştırmacılığı nasıl, nerede, kimden öğrendikleri ve ne kadar araştırmacı oldukları da genellikle sorgulanmaz. Klinikte kalmasına karar verilen kişi kendisini birdenbire hem hekim, hem eğitici hem de araştırmacı olarak iyi bir performans göstermek zorunda hissetmekte ve bunların gereğini elinden geldiğince yerine getirmeye çalışmaktadır.

Bir süreden beridir beş yıla çıkarılmış olan psikiyatri uzmanlık eğitimi esnasında araştırmacılık ile ilgili bir zaman dilimi ayrılarak ileride araştırmacılığı seçecek olanları daha iyi yetiştirmek mümkün olur mu? Amerika Birleşik Devletleri'nde (A.B.D.) uzmanlık eğitiminin sonunda araştırmacılığı seçecek olanlara en az bir yıllık araştırma kliniği rotasyonu yapma olanağı tanınmaktadır. Psikiyatri eğitimi konusunda isim yapmış yerlerden birisi olan Pittsburgh'ta psikiyatri uzmanlık eğitimi süresi içerisinde yerleştirilecek 1-2 yıllık araştırmacılık eğitiminin yararına değinilmektedir (5). Yine A.B.D.'nde 1990-1998 yılları arasında geriatrik psikiyatri yan dal ihtisasını tamamlayanlar arasında yapılan bir anketin sonuçlarına göre araştırmacılık eğitiminin artırılması önerilmektedir (6).

Neden Araştırma Yapılıyor?

Araştırmaların neden yapıldığı sorusu çetrefil olabilir. Ama sormakta yarar vardır. Belli sayıda yayın yaparak bir kadroya başvurabilme, yükselilebilmek için başka bazı yayınlar yapma zorunluluğu, alttakilerin itmesi ya da üsttekilerin zorlaması ile çalışmalar yapıyor olma nedenler arasında sayılabilir mi? Doçentlik ve profesörlük ya da şeflik hedeflenerek hazırlanan ve bazen mümkün olduğunca kalın tutulmak zorunda hissedilen dosyalar için de çalışmalar yapıldığı yadsınabilir mi?

Ülkemizde özellikle son yıllarda değiştirilen atama ve yükseltme yönetmeliklerinin, bilimsel tıp araştırmalarının bir kısmında motive edici olduğu kabul edilmelidir. Oysa, bilimsel araştırma yapmanın asıl nedeni son derece basittir: merak. Bilimsel bir soru soruldu-

ğunda araştırma başlar ve sorunun yanıtının bulunmasına kadar sürer. Bu süreçte, yanıtı aranan soru çoğunlukla araştırmacı için her şeyden daha çok önem kazanır, en öncelikli sorun haline gelir. Bu soru ile uğraşırken, kendisini ve ailesini hatta yaşamının başka alanlarını ihmal eden, mesai kavramını unutan araştırmacılar yok mudur?

Tıp alanında ve psikiyatride yapılan çalışmaların hemen tümü hastalıkların nedenlerini ya da bu hastalıklarda etkili olabilecek tedavileri bulmaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bu nedenle bilimsel tıp araştırmalarının insan sağlığını iyileştirmek, bozuklukları düzeltmek ve genel olarak insanlığa hizmet etmek amacı güttüğünü ve araştırmacıların adanmışlığını gösterdiğini söyleyebiliriz.

Bilimsel araştırmalar yapmanın ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi evrensel amaçları olduğunu, araştırmacılarıdaki motivasyonun esas kaynağının bilimsel merak olduğunu ve sonuçlarının da sadece ülkemiz için değil, tüm insanlık için yararlı olduğunu söylemek mümkündür. Son yıllarda ortaya çıkan “yükselmek için yayın yapıyor” görüntüsünün hoş olmadığı, çoğunlukla haksız olduğu ve bilime darbe vurduğu açıktır.

Grant (maddi destek, ödenek) ile araştırma yapmak

“Grant ile çalışma yapmak ahlaki değildir!!!”

Grant almayı rüşvet almak ile denk gören bu anlayış geçmişteki uygulamalar dikkate alındığında pek haksız sayılmaz. Kapalı kapılar ardındaki görüşmeler, sadece araştırmacı ve grantı sağlayanın bildiği koşullar ve sayılarla yapılan klinik araştırmalar ve sonunda yine kapalı olan zarflar içerisinde araştırmacının kendisine nakit olarak yapılan ödemeler. Bu tür gizli kapaklı antlaşmaların dışında biraz daha şeffaf ve masum görünümü alışıverişler de olabilmektedir. Örneğin kliniğe alınan bilgisayarlar, gereksinim duyulan bazı cihazlar ya da çok basit olarak hastaların kullandığı örneğin klima, çek-yat türünden demirbaşlar ve bunların karşılığı olarak yürütülen klinik çalışmalar yasal sınırları zorlayan uygulamalardır.

Son yıllarda yapılacak çalışmanın karşılığı olan grant tutarının klinik/hastane/üniversite vakıf hesabına yatırılması ve bu hesaptan klinik adına harcamalar

yapıldığı gözlenmeye başlanmıştır. Hatta çalışma karşılığı olan grantın döner sermaye sistemine eklenmesi ve araştırmacının döner sermayeden aldığı payın artırılması, bu arada grantın vergilendirilmesi de mümkün gibi görünmektedir.

Bazı uygulamalarını sonradan benimsediğimiz/benimsemek zorunda kaldığımız Amerika Birleşik Devletleri’nde sistem nasıl işlemektedir? Bizim şimdi karşılaştığımız zorluklarla önceden baş etmek zorunda kalmış ve bu konuda iyi işleyen bir sistemi uygulamaya koymuş olan Amerika Birleşik Devletleri’nde grant alınması ve kullanılması düzenlenmiş, kurallara bağlanmış ve bu kurallara uyulmasını sağlayan kurumlar oluşturulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki sistemi incelememizin yararı olabilir diye düşündüğüm için, 2001-2003 yılları arasında Dallas’taki Texas Üniversitesi Southwest Tıp Fakültesi’nde çalışırken yaşadığım grant alma deneyimimden yola çıkarak bazı bilgileri kısaca aktarmak istiyorum (7).

İlk aşamada grant ile yapılacak çalışmanın bilimsel temelleri, çalışmayı yapmanın gerekçesi ve yararı, çalışmanın taslak projesi ve tahmini bütçesi hazırlanarak çalışmayı yapacak klinik/araştırma programı tarafından bölüm başkanlığına değerlendirme (onay/red/değişiklik) için sunulmaktadır. Onaylanan çalışmanın gideceği ikinci yer, fakülte içerisinde bulunan Grant İdaresi Bürosu (Office of Grants Management: OGM) olmaktadır. Bu bürodaki görevlilerce projenin ve bütçesinin doğruluğu, uygunluğu ve yapılabilirliği titiz bir biçimde incelenmekte, gerekirse araştırmacı klinik ile sürdürülen görüşmeler ile gerekli değişikliklerin yapılması sağlanmaktadır.

OGM incelemesi sonucunda uygun bulunan çalışmalar yine araştırmacı klinik tarafından bu kez Kurumsal İnceleme Kurulu’na (Institutional Review Board: IRB) sunulmaktadır. IRB, çalışmanın bilimselliği, gerekliliği ve yararı konusunda son sözü söyleyen, fakülte ve üniversite yöneticilerinin bir kısmı ile ağırlıklı olarak kıdemli öğretim üyelerinden oluşan bir kuruldur. Ciddi değerlendirmelerin yapıldığı IRB toplantılarında çalışmanın nitelikli olmasının yanında, bilime, fakülte/üniversiteye sağlayacağı her türlü katkı ya da olası yarar/risk göz önüne alınmaktadır. IRB onayı alınabilen çalışmaların gideceği bir sonraki adres sadece bilimin ya da kurumun değil aynı zamanda hukuk ve toplum temsilcilerinin de yer aldığı etik kurullar olmaktadır.

Etik kurul onayı alınabilen bir çalışma projesi kumrudan çıkmaya hazır hale gelmektedir. İlgili bölüm, OGM, IRB ve etik kurul onayları almamış bir çalışma ile grant başvurusunda bulunmak mümkün değildir. Grant başvuruları grant sağlayıcısı konumundaki NIH, NIMH ve diğer kamu kurumları, kamu yararına çalışan dernekler, vakıflar, özel sektör ve üniversite araştırma fonları olabilmektedir (<http://www.nih.gov>, <http://www.stanleyresearch.org>, <http://www.narsad.org> gibi adreslere bakılabilir). Grant başvuruları grant sağlayan kurumlar tarafından genellikle toplu halde değerlendirilmekte, desteklenmeye değer görülen projeler sadece çalışmayı yapacak olan üniversite ve araştırmacı klinik ve araştırmacıya değil tüm ilgili kurumlara ve kamuya ilan edilmektedir.

Çalışmaya başlanmadan önce grant sağlayan kurum grantın ya tamamını ya da bir kısmını dilimler halinde üniversite hesabına göndermektedir. Grant kullanımını üniversitenin bütçe idaresi, OGM, anabilim dalı yönetimi ve araştırmacı klinik birlikte denetlemekte, çalışma ilerledikçe periyodik harcama raporları düzenlenmektedir. Çalışma sonlandırıldığında artan grant miktarı grant sağlayan kuruma geri gönderilmektedir. Bu arada grant kullanımı sırasında gerekli yasal vergilendirmeler de yapılmaktadır.

Alınan grantların sayısı, miktarı, projelerin büyüklüğü araştırmacının kendisi tarafından ÖZGEÇMİŞ’inde en önemli etkinlikler olarak sıralanmakta, grantlar araştırmacının çalıştığı birim, anabilim dalı ve üniversite için övünç kaynağı olmaktadır. İşe yeni alınacak araştırmacıların grant alma konusundaki başarıları bazen bir işe alınma ölçütü olarak işlev görebilmekte, hatta boş pozisyon ilanlarında gerekli koşul olarak bile belirtilebilmektedir. OGM ve IRB ile diğer konular için Texas Üniversitesi Southwestern Tıp Fakültesi’nin web sayfası (<http://www8.utsouthwestern.edu>) incelenebilir.

Türkiye’de sadece tıp fakültelerindeki bilim insanları değil, diğer fakültelerdeki araştırmacılar da TÜBİTAK, NATO, Avrupa Birliği 6.Çerçeve Programı vs. kaynaklardan grantlar almakta ve araştırma merkezleri kurulmasına öncülük etmektedirler. Grant alarak araştırma yapmak için gönüllü, istekli ve yetenekli olanlar zaten bu koşullarda da ellerinden gelenin fazlasını yapmaktadırlar. Psikiyatri alanında yurtdışı kaynaklardan sağlanan grantlar göğsümüzü kabartmaktadır.

Özverili çalışmalarına karşılık, Türkiye’deki araştır-

macıların yurtdışındaki meslektaşları ile karşılaştırılabilir derecede yurtiçi kaynakları kullanabildiğini söylemek olası değildir. Örneğin, bir tıp fakültesi öğretim elemanının yaptığı araştırmalar ile kendisine ve kliniğine ekonomik katkıda bulunabildiğini, ya da yetişmiş bir elemanı sadece araştırmalarda çalıştırmak üzere işe alabileceğini düşünmek bile zordur. Gelişmiş ülkelerde araştırmalara ödenen miktarlar ile, örneğin A.B.D. ve Japonya’daki araştırma bütçeleri ile aşağıda verilen rakam yan yana düşünülemez bile, ama ekonomik gelişmişlik açısından son zamanlarda ülkemiz ile sıklıkla karşılaştırılan Brezilya’da bir yılda psikiyatri araştırmalarına 3.4 milyon dolar pay ayrıldığı bildirilmiştir (8).

Ülkemizde de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden bu yana hemen her yıl ekonomik büyüme olduğu göz önüne alınırsa, bilimsel araştırmaya ayrılacak fonların oluşturulması ile yakın gelecekte araştırma faaliyetlerinin daha çok desteklenmesi beklenebilir. TÜBİTAK ve ISI verilerine göre 1990-2005 yılları arasında Türkiye’den kaynaklanan bilimsel yayınların sayısında artış olmuştur (www.isinet.com, <http://www.tubitak.gov.tr/>).

Bu gelişme ne sadece ülke ekonomisinin değişen durumları, ne de 2000 yılından başlayarak doçentlik sınavına başvuru koşulları arasına en az birisi birinci isim araştırma makalesi olmak kaydı ile en az üç tane dış yayın yapmış olma koşulunun getirilmesi ile açıklanabilir. Bu sonuç, üniversite döner sermaye gelirleri de dahil olmak üzere genel bütçelerden araştırmaya ayrılan pay ve araştırmacı sayısındaki artışlar ile ortaya çıkmıştır.

Yine örneklerine Amerika Birleşik Devletleri’nde rastlayabildiğimiz öğretim üyelerini “Clinical” ya da “Tenure” olarak değişik statülerle istihdam etme olanağımız bulunmamaktadır. Tıp fakültelerinin dahili ve cerrahi bölümlerinde çalışan öğretim üyeleri neredeyse istisnasız bir biçimde hem öğretim üyesi, hem hekim hem de araştırmacı kimliklerini üzerlerinde taşımak zorunda kalmaktadırlar. İstisnaları görülebilmekle birlikte, bu öğretim üyelerinden mesailerinin çoğunu, tıp fakültesi dekanları eğitime, fakültelerin tıp merkezlerinin başhekimleri ise hastane gelirlerinin arttırılması kaygısı ile özel hasta hizmetlerine ayırmalarını beklemekteyiz. Üniversitelerinin yayın yapma sıralamasında üste çıkmasını hedefleyen rektörler ise öğretim üyelerinin eğitim ve hasta hizmetlerini ihmal etmeksizin çok sayıda yayın yapmalarını da beklemektedirler.

Ülkemizde yetişmiş eleman sayısının fazla olma-

ması nedeni ile tıp doktorlarının sadece araştırmacı olarak istihdam edilmesi lüks olarak görülebilir ve ara formüller üretilmesi gerekebilir. Örneğin California, Sacramento’daki Davis Tıp Fakültesi’nde öğretim üyelerinin eğitim ve araştırmaya ayırdıkları mesai ile grantlar arasında bağlantı kuran bir düzenlemenin 1999-2003 yılları arasında uygulanması ile 2002-2003 yıllarında alınan grant sayısı 23’ten 61’e, grantların toplam miktarı kabaca 9 milyon dolardan 38 milyon dolara çıkmış, yapılan yayın sayısında da belirgin artışlar olduğu gözlenmiştir (9).

Ülkemizdeki sağlık sorunlarının büyüklüğü nedeni ile hekimler üzerindeki hasta yükü fazladır. Büyük şehirlerdeki bazı eski üniversitelerin tıp fakültelerinde yeterli sayıda öğretim elemanı var gibi görünse de, aslında tüm üniversite hastanelerinde öğretim elemanı sıkıntısı yaşanmaktadır. Bunun sonucunda ders ve hasta yüklerinin aşırı olması nedeni ile araştırma neredeyse üçüncü plana itilerek, “amatör ruhla” yapılan bir hobi sınıfına sokulmaktadır. Böyle bir çalışma düzeninde araştırma yapmaya ilişkin motivasyon önemli ölçüde azalmakta ve öğretim üyelerinin araştırma ve yayın yapma etkinlikleri yükselme çabaları ile sınırlanabilmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan bir ülke olmasına karşın, Kanada’daki devlet üniversitelerine bağlı hastanelerde çalışan psikiyatristlerin, hasta yüklerinin fazla olması nedeni ile 1985-2001 yılları arasında giderek azalan sayıda bilimsel çalışma yaptıkları bulunmuştur (10).

Özveri ve insanüstü çabalar ile normal mesai süresinin dışına taşan, kişinin özel ve aile yaşamlarını ihmal etmesine yol açan ve hiçbir şekilde maddi karşılığı olmayan, manevi tatmini ise aşırı yarışmacı ortam nedeniyle sekteye uğrayan, amatör ruh ile yapılan araştırmacılık, bir süre sonra bu kişileri tükenmeye, yaptıkları işe yabancılaşmaya sürükleyebilmektedir. Böylesi olumsuz sonuçlar bir süre sonra ülkemizdeki üniversite hastanelerinin bilimsel araştırmalar yapma ve uluslararası dergilerde yayınlanan nitelikli yayın üretme gibi katkılarının azalmasına neden olabilecektir.

Grant ile çalışmalar yapılmasının gereği ve yararı

Araştırma birimlerinin kurulmasının teşvik edilmesi ve sayılarının arttırılması ile üstün nitelikli bilimsel ça-

lışmaların yapılması ve uluslararası bilim arenasında söz sahibi olunması sağlanabilir. Yöntemi, kapsamı ve ölçeği bilimsel ve etik açılardan geliştirilmiş, ileri düzeydeki tıbbi araştırmalar çalışmalar çoğunlukla grant desteği ile yapılabilmektedir. Örneğin, çift kör plasebo kontrollü desende elde edilen veriler, ilaç çalışmaları arasında atıfta bulunma açısından en güvenilir sonuçlar olarak kabul edilmektedir. Buna karşın, ülkemizde de yapılması zor olmayan bu tür çalışmalar çok yapılmamaktadır.

Bilimsel araştırma yapılmasına dönük fonlar arttırıldığı takdirde nitelikli çalışmaların önü açılacaktır. Malzeme, teçhizat, ve personel giderleri için büyük harcamalar gerektiren çalışmaların, çok merkezli araştırmaların ve halen olanaksız gibi görünen bir çok uluslararası projenin de ülkemizdeki araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır.

Grant alma ve kullanma için gerekli sistem kurulduğunda hem ülkemiz içerisinde araştırmaya vakfedilecek, bağışlanacak özel kişilere ait yardımların ve kamu kurumlarınca ayrılacak payların artacağı, hem de yurtdışından grant kaynaklarının da ülkemize daha çok gireceği öngörülebilir.

Grant ile kurumsal ya da kişisel gelirlerin elde edilmesinin de yasal zemini olacaktır. Bu durum bazı kişi ya da kurumların hatta çalışma sonuçlarının şaibe altında olmasına büyük oranda son verecektir.

Şimdiki durumda hastalar kendilerini apar topar bir araştırmanın içerisinde bulabilmektedirler. Yukarıda sözü edilmiş olan birim ve kurullar oluşturularak araştırma etiği, gelişmiş ülkeler düzeyine çekildiğinde, hasta hakları açısından da ilerleme kaydedilecektir.

Kadro kısıtlılıkları ve yasal engeller nedeni ile halen geçici ya da kalıcı olarak araştırmacı hekim istihdam etmek mümkün değildir. Örneğin, tıbbi araştırmaları yürütenler ya araştırma görevlileri ya da öğretim elemanları olmaktadır. Oysa, yurtdışında “research fellow” “postdoc” ve benzeri unvanlarla bir çok nitelikli eleman grantlardan maaş ödenerek çalıştırılabilmektedir.

Ülkemizde araştırma merkezlerinin kurulması ve sayılarının arttırılmasının teşvik edilmesi ile hem ülkemizdeki sayıları her geçen gün artan kendi araştırmacılarımıza hem de Türkiye’den daha az gelişmiş olup ta ülkemizi batılı ve göreceli gelişmiş bir ülke olarak gıpta ile izleyen ülkelerdeki genç beyinlere diğer gelişmiş ül-

keler kadar bilimsel fırsatlar sunulabilecektir. Böylece bilimsel araştırmacı çalıştırmak, yetiştirmek ve hatta yurtdışındaki yetişmiş beyinlerimizi geri getirerek, bilim ve araştırmacılık alanında ülkemizi cazip hale getirmek mümkün olabilecektir.

Tartışma

Araştırmanın bir sonucu olan makale yayınlamanın sadece yükselme aracı olarak görülmesi kalıcı ve verimli çalışmak yerine geçici, dönemsel pikler oluşmasına neden olur. Bu açıdan bakıldığında yükselmeler sonrasında araştırma ve yayın yapma istekliliğinde azalma olması riski yüksektir. Bu riskten kaçınmak için bilimsel araştırma ve yayınlar yapmanın sürekli teşvik edilmesi, esasen araştırma ve yayın yapmanın bir iş haline getirilmesi gerekmektedir. Grant ile çalışma yapmak için gereken düzenlemelerin yapılması ve araştırmacılığın bir meslek gibi görülmesi ve bu amaçla araştırma kliniklerinin kurulması çok sayıda nitelikli araştırmacının yapılmasını ve yayınlanmasını sağlayabilir.

Tıp fakültelerinde hastalara verilen hizmetler ile eğitsel ve bilimsel etkinliklerin artırılması özendirilirken öğretim üyelerinin mesleki tatmini de göz ardı edilemeyecek bir ölçüttür (9). İyi araştırmacılık nitelikleri de olan başarılı hekimler yaşam standartlarını yükseltmek için araştırmacılığı bırakma ya da amatör ruh ile araştırma yapmayı sürdürme ikilemine düşmektedirler. Bu araştırmacı-hekimler taşımaya hak kazandıkları unvanları ile araştırma yapmaya devam ederek yaşam standartlarını yükseltebileceklerini bilmelidirler. Bu sağlandığı takdirde, özellikle doçentlik ve profesörlük aşamalarına ulaşmak araştırmacılık kariyerinde bir son olarak görülmeyebilir.

Araştırmacılık sadece kitaplardan öğrenilmez, aynı zamanda yol göstericilerin de bulunması koşuldur (11). Araştırma kliniklerinin kurulması, aynı araştırmacının yanında çalışabilecek başka iyi araştırmacıların yetişmesini sağladığı gibi, başlanmış olan araştırmalarda bir süreklilik olmasına da olanak yaratacaktır. Zaten, araştırmacılıkta asıl amaç sorulan bilimsel soruların yanıtlarını aramaya devam etmek değil midir?

Özellikle genç psikiyatristlerin araştırmalara ilişkin orijinal, oldukça isabetli düşünceleri olabilmektedir (11). Bu hekimlerden istekli olanların daha araştırma

görevliliği evresinde iken araştırmacılık için gerekli bilgi ve beceriler ile donanmaları ve hem uzmanlık eğitiminin belli bir döneminde hem de uzman olduktan sonra kalıcı olarak araştırma kliniklerinde araştırmacı psikiyatrist olarak istihdam edilebilmelerinin önü açılmalıdır.

Bugünkü durumu ileriye götürecek ve bilimsel araştırmaların lehine çevirebilecek adımların atılması zorunludur. Ama, nitelikli araştırmaların yapılabilmesi için gerekli koşullar nasıl ve kimler tarafından sağlanacaktır? Avrupa Birliği ile yürütülen müzakerelerde, bilim ve araştırma başlığı tartışılırken, Türkiye’de 2005 yılında 27000 olan araştırmacı sayısının 2010 yılında 40000’e yükseltileceğinin sözlü ve yazılı basında yer almış olması son derece sevindiricidir ve araştırmacılığın ve bilimin ülkemizdeki geleceği açısından umutlandıırıcıdır.

Sonuçlar ve öneriler

Üniversitelerimizde halen Maliye Bakanlığı’na bağlı olan ve üniversitelere devredilmekte olan Bütçe Dairesi Başkanlıkları vardır. Başlangıç olarak her üniversitedeki bütçe dairesinde bir “bilimsel araştırma şube müdürlüğü kurularak” OGM benzeri işlevi üstlenen bir büro oluşturulabilir. Sağlık ve Maliye Bakanlıkları ile YÖK bir araya gelerek grant ile çalışma yapılmasının esaslarını belirleyecek uygulamaların bu esaslara göre yapılmasını sağlayabilir.

Amerika Birleşik Devletleri ya da Avrupa Birliği’ndeki uygulamaların incelenmesi yol gösterebilir. TÜBİTAK bünyesinde ya da bağımsız olarak sağlık bilimleri alanında araştırmalar yapılmasını sağlayan, organize eden, destekleyen, öncülük eden NIH, NIMH benzeri kurumların kurulması düşünülmelidir.

Hasta hakları, araştırmaların etik kurallara uygun yapılması ve bilimsel araştırmaların niteliğinin yükseltilmesi sağlık hizmetleri ile araştırma hizmetlerinin mümkün olduğunca çabuk ayrılmasını gerektirmektedir. Sağlık sorunu nedeni ile başvuran hastalar ile araştırmada yer almak isteyen sağlıklı/hasta bireyler ayrı tutulmalıdır. Herhangi bir araştırmada katılımcı olmayı kabul eden bireylerin, araştırmaya katılırken yaptıkları ulaşım, beslenme harcamaları ve o günlerde çalışmaktan kaynaklanan ekonomik kayıpları çalışma bütçelerinden sağlanmalıdır.

Çalışma amacı ile yapılan biyokimyasal, hematolojik, endokrinolojik vs tetkikler ile görüntüleme incelemelerinin tümü ve çalışma amacı ile kullanılan ilaçların bedelleri çalışma bütçelerine konulmalı, çoğunlukla yapıldığı gibi resmi sevk kağıtlarına yazılmamalı ve kurumlara gönderilen faturalarda yer almamalıdır. Halen uygulanmakta olan bu tür kalemlerin hastanın sevk kağıdına işlenerek ilgili kurumlara fatura edilmesi ne yasal ne de etik değildir.

Çalışma bütçelerinde araştırmacıya ek ödemede bulunmak üzere ya da o çalışmada görevlendirilmek üzere yeni işe alınacak araştırmacıların ücretlerini de kapsayacak biçimde “maaşlar” kalemi bulunmalıdır. Araştırma yapmanın karşılığı hak edilen bir iş olduğu, profesyonel araştırmacı yetiştirme ve istihdam etmenin özendirilmesi gerektiği, bilimsel araştırmaların toplumların gelişmişliğini gösterme açısından en üstün ürünler olduğu ve bilimsel üretim yapmanın ülkemizdeki hekim öğretim üyeleri için bir lüks ya da hobi olmadığı kabul edilmelidir.

Dokuz Eylül Üniversitesi’nde kurulan (<http://braindynamics.deu.edu.tr>), başka tıp fakültelerinde de uzun süreden beri “deneysel tıp araştırmaları merkezi” ya da değişik adlarla faaliyet gösteren birimlerin sayıları ve etkinlikleri arttırılmalı; araştırma klinikleri, bilimsel araştırma birimleri ile araştırma enstitüleri ve programlarının kurulmasına hız verilmeli, hastalar üzerinde yapılan tıp araştırmalarının bu merkezlere kaydırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Araştırma merkezlerinin kısmen özerk, hastanelerin yanında, yakınında, ama biraz dışında örgütlenmesi sağlanmalıdır. Bu düşünceler ile kurulacak araştırma birimlerinin çalışmasını sürekli kılacak finansmanın grantlar ile sağlanması yoluna gidilmelidir. Araştırma merkezleri ile birlikte yukarıda sözü edilen OGM, IRB gibi birim ve kurulların oluşturulmasına başlanmalıdır.

Teşekkür

Bu yazıyı hazırlamam için beni teşvik eden Prof. Dr. Zeliha Tunca’ya minnettarım.

Kaynaklar:

1. Tunca Z (Oturma Başkanı), Konuşmacılar: Herken H, Özcan ME, Tamam L, Uluşahin A, Vahip S. Yayıncılık, araştırma etiği, atıf almak, indekslere giren dergi ve akademik yükseltme kriterleri paneli. 5.Ulusal Biyolojik Psikiyatri Kongresi, Çeşme, 31 Ağustos-4 Eylül 2005
2. Özcan ME. İşimiz Nedir? Panel Konuşması, 5.Ulusal Biyolojik Psikiyatri Kongresi Kitabı, 31 Ağustos-4 Eylül 2005, Çeşme, 2005:59-61
3. Gunn PP, Fremont AM, Bottrell M, Shugarman LR, Galegher J, Bikson T. The Health Insurance Portability and Accountability Act Privacy Rule: a practical guide for researchers. Med Care 2004; 42:321-327
4. Longnecker DE, Henson DE, Wilczek K, Wray JL, Miller ED. Future directions for academic practice plans: thoughts on organization and management from Johns Hopkins University and the University of Pennsylvania. Acad Med. 2003; 78:1130-1143
5. Gilbert AR, Tew JD Jr, Reynolds CF 3rd, Pincus HA, Ryan N, Nash K, Kupfer DJ. A developmental model for enhancing research training during psychiatry residency. Acad Psychiatry 2006; 30:55-62
6. Medina-Walpole A, Barker WH, Katz PR. Strengthening the fellowship training experience: findings from a national survey of fellowship trained geriatricians 1990-1998. J Am Geriatr Soc 2004; 52:607-610
7. Özcan ME. Grant nasıl alınır? 8. Bahar Sempozyumu Kongre Bildirileri Kitabı, 14-18 Nisan 2004, Antalya, 2004:106-109
8. Mari J de J, Bressan RA, Almeida-Filho N, Gerolin J, Sharan P, Saxena S. Mental health research in Brazil: policies, infrastructure, financing and human resources. Rev Saude Publica. 2006; 40:161-169
9. Hales RE, Shahrokh NC, Servis M. A department of psychiatry faculty practice plan designed to reward educational and research productivity. Acad Psychiatry 2005; 29:244-248
10. Honer WG, Linseman MA. The physician-scientist in Canadian psychiatry. J Psychiatry Neurosci 2004; 29:49-56
11. Freeman C, Tyrer P (editors). Preface to the first edition. In: Research Methods in Psychiatry. Second ed., Wiltshire, Great Britain: Gaskell, 1995: p.ix